

પ્રકરણ ૧૨

અશક્ત વ્યક્તિઓ માટે મુખ્ય કમિશનર અને રાજ્ય કમિશનર

મુખ્ય કમિશનર અને કમિશનરોની નિમણૂક. ૭૪.

- (૧) કેન્દ્ર સરકાર, જાહેરનામાથી, આ અધિનિયમના હેતુઓ માટે અશક્ત વ્યક્તિઓ માટે મુખ્ય કમિશનર (જેનો આમાં હવે પછી, “મુખ્ય કમિશનર” તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે તે)ની નિમણૂક કરી શકશે.
- (૨) કેન્દ્ર સરકાર, જાહેરનામાથી, મુખ્ય કમિશનરને સહાય કરવા માટે બે કમિશનરોની નિમણૂક કરી શકશે, જેમાંના એક કમિશનર અશક્ત વ્યક્તિ રહેશે.
- (૩) વ્યક્તિ, પુનઃસ્થાપનને લગતી બાબતોના સંબંધમાં ખાસ જ્ઞાન અથવા વ્યવહારુ અનુભવ ધરાવતી હોય તે સિવાય, તે, મુખ્ય કમિશનર અથવા કમિશનર તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર થશે નહિ.
- (૪) મુખ્ય કમિશનર અને કમિશનરોને ચૂકવવાપાત્ર પગાર અને ભથ્થાં તેમજ (પેન્શન, ગ્રેયુઈટી અને અન્ય નિવૃત્તિ લાભો સહિત) તેમની સેવાની અન્ય બોલીઓ અને શરતો, કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ઠરાવવામાં આવે તેવા રહેશે.
- (૫) કેન્દ્ર સરકાર, મુખ્ય કમિશનરને તેના કાર્યો કરવામાં સહાય કરવા માટે અને પોતાને જરૂરી જણાય તેટલા અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓ મુખ્ય કમિશનરને પૂરા પાડવા માટે જરૂરી અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓના પ્રકાર અને તેમની કક્ષા નિર્ધારિત કરશે.
- (૬) મુખ્ય કમિશનરને પૂરા પાડેલા અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓ, મુખ્ય કમિશનરની સામાન્ય દેખરેખ અને નિયંત્રણ હેઠળ પોતાના કાર્યો કરશે.
- (૭) અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓના પગાર અને ભથ્થાં તેમજ તેમની સેવાની અન્ય શરતો, કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ઠરાવવામાં આવે તેવી રહેશે.
- (૮) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ઠરાવવામાં આવે તેવી રીતે જુદા જુદા અશક્ત વર્ગમાંના તજજ્ઞોમાંથી લીધેલા વધુમાં વધુ અગિયાર સભ્યોની બનેલી સલાહકાર સમિતિ દ્વારા મુખ્ય કમિશનરને સહાય કરવામાં આવશે.

મુખ્ય કમિશનરના કાર્યો.

- (૧) મુખ્ય કમિશનર-
 - (ક) આપમેળે અથવા અન્યથા, આ અધિનિયમ સાથે અસંગત હોય તેવી, કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓ અથવા નીતિ, કાર્યક્રમ અને કાર્યરીતિની ઓળખ કરશે અને જરૂરી સુધારાત્મક પગલાંની ભલામણ કરશે;
 - (ખ) આપમેળે અથવા અન્યથા, જેના માટે કેન્દ્ર સરકાર સમુચિત સરકાર હોય તેવી બાબતોના સંબંધમાં અશક્ત વ્યક્તિઓના હક તેમજ તેમને ઉપલબ્ધ સલામતીઓથી વંચિત રાખવા અંગેની તપાસ કરશે અને સુધારાત્મક પગલા માટે સમુચિત સત્તાધિકારીઓ પાસે લઈ જશે;
 - (ગ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હકના રક્ષણ માટે આ અધિનિયમ અથવા તત્સમયે અમલમાં હોય તેવા કોઈ

કાયદાથી અથવા તે હેઠળ પૂરી પાડેલી સલામતીઓની સમીક્ષા કરશે અને તેના અસરકારક અમલીકરણ માટેના પગલાંની ભલામણ કરશે;

(ઘ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હકનો ઉપભોગ કરતાં અટકાવે તેવા પરિબળોની સમીક્ષા કરશે અને યોગ્ય ઉપાયાત્મક પગલાંની ભલામણ કરશે;

(ચ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હક પરની સંધિ તેમજ અન્ય આંતરરાષ્ટ્રીય દસ્તાવેજોનો અભ્યાસ કરશે અને તેના અસરકારક અમલીકરણ માટેની ભલામણો કરશે;

(છ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હકના ક્ષેત્રમાં સંશોધન હાથ ધરીને તેને પ્રોત્સાહન આપશે;

(જ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હકની જાગરૂકતા અને તેના રક્ષણ માટે ઉપલબ્ધ સલામતીઓને પ્રોત્સાહન આપશે;

(ઝ) આ અધિનિયમની જોગવાઈઓના અમલીકરણનું અને અશક્ત વ્યક્તિઓ માટેની અભિપ્રેત યોજનાઓ, કાર્યક્રમોનું દેખરેખ નિયંત્રણ કરશે;

(ટ) અશક્ત વ્યક્તિઓના લાભ માટે કેન્દ્ર સરકારે ચૂકવેલા ફંડના ઉપયોગનું દેખરેખ નિયંત્રણ કરશે;

(ઠ) કેન્દ્ર સરકાર સોંપે તેવા અન્ય કાર્યો કરશે.

(૨) મુખ્ય કમિશનર આ અધિનિયમ હેઠળ પોતાના કાર્યો કરતી વખતે કોઈપણ બાબત પર કમિશનરોની સાથે મસલત કરશે.

મુખ્ય કમિશનરની ભલામણ પર સમુચિત સત્તાધિકારીઓના પગલાં બાબત. ૭૬.

મુખ્ય કમિશનર, કલમ ૭૫ના ખંડ (ખ) અનુસાર સત્તાધિકારીને ભલામણ કરે ત્યારે, તે સત્તાધિકારીએ તે પર જરૂરી પગલાં લેવા જોઈશે અને ભલામણ મળ્યાની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર મુખ્ય કમિશનરને લીધેલા પગલાં અંગેની જાણ કરવી જોઈશે:

પરંતુ તે સત્તાધિકારી ભલામણ સ્વીકારે નહિ ત્યારે તે, ત્રણ મહિનાની મુદતની અંદર મુખ્ય કમિશનરને અસ્વીકાર માટેના કારણો જણાવશે અને નારાજ થયેલી વ્યક્તિને પણ જાણ કરશે.

મુખ્ય કમિશનરની સત્તા. ૭૭.

(૧) મુખ્ય કમિશનરને, આ કલમ હેઠળના પોતાના કાર્યો કરવાના હેતુ માટે, નીચેની બાબતોના સંબંધમાં દાવાની અદાલતી કાર્યવાહી કરતી વખતે દીવાની કાર્યરીતિ અધિનિયમ, ૧૯૦૮ હેઠળ કોર્ટમાં નિહિત થયેલી હોય છે તેવી જ દીવાની કોર્ટની સત્તા રહેશે:-

સન ૧૯૦૮નો ૫-મો.

(ક) સાક્ષીઓને હાજર રહેવા ફરમાવવું અને તેનો અમલ કરવો;

(ખ) કોઈપણ દસ્તાવેજો પ્રગટ કરવા અને તેને રજૂ કરવા ફરમાવવું;

(ગ) કોઈપણ કોર્ટ અથવા ઓફિસમાંથી કોઈ જાહેર રેકૉર્ડ અથવા તેની નકલ માંગવી;

(ઘ) સોગંદનામાઓ પરના પુરાવા મેળવવા; અને

(ચ) સાક્ષીઓ અથવા દસ્તાવેજોની તપાસ માટે કમિશન જારી કરવું.

સન ૧૯૬૦નો ૪૫મો. સન ૧૯૭૪નો ૨-જો.

- (૨) મુખ્ય કમિશનર સમક્ષની દરેક કાર્યવાહી, ભારતીય દંડ અધિનિયમની કલમો ૧૮૩ અને ૨૨૮ના અર્થ મુજબ ન્યાયિક કાર્યવાહી ગણાશે અને મુખ્ય કમિશનરને, ફોજદારી કાર્યરીતિ અધિનિયમ, ૧૯૭૩ની કલમ ૧૮૫ અને તેના પ્રકરણ ૨૬ના હેતુઓ માટે દીવાની કોર્ટ તરીકે ગણવા જોઈશે.

મુખ્ય કમિશનર દ્વારા વાર્ષિક અહેવાલ અને ખાસ અહેવાલ. ૭૮.

- (૧) મુખ્ય કમિશનર, કેન્દ્ર સરકારને વાર્ષિક અહેવાલ મોકલશે અને કોઈપણ સમયે કોઈપણ બાબત પરના ખાસ અહેવાલો મોકલી શકશે, જે (બાબત)તેમના અભિપ્રાય મુજબ એવી તાકીદની અથવા મહત્વની હોય કે તેને, વાર્ષિક અહેવાલ રજૂ ન થાય ત્યાં સુધી મોકૂફ રાખવી જોઈશે નહિ.
- (૨) કેન્દ્ર સરકાર, મુખ્ય કમિશનરની ભલામણો પર લીધેલા અથવા લેવા ધારેલા પગલાંની તેમજ ભલામણો, કોઈ હોય તો તેના અસ્વીકાર માટેના કારણોની યાદી સાથે પોતાના વાર્ષિક અહેવાલ અને ખાસ અહેવાલો સંસદના દરેક ગૃહ સમક્ષ મૂકાવડાવશે.
- (૩) કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા ઠરાવવામાં આવે તેવા નમૂનામાં, તેવી રીતે અને તેવી વિગતો સમાવતો વાર્ષિક અહેવાલ અને ખાસ અહેવાલો તૈયાર કરવા જોઈશે.

રાજ્યોમાં રાજ્ય કમિશનરની નિમણૂક. ૭૯.

- (૧) રાજ્ય સરકાર, જાહેરનામાથી, આ અધિનિયમના હેતુઓ માટે અશક્ત વ્યક્તિઓ માટે રાજ્ય કમિશનર (જેનો આમાં હવે પછી, “રાજ્ય કમિશનર” તરીકે ઉલ્લેખ કર્યો છે તે)ની નિમણૂક કરી શકશે.
- (૨) વ્યક્તિ, પુનઃસ્થાપનને લગતી બાબતોના સંબંધમાં ખાસ જ્ઞાન અથવા વ્યવહારુ અનુભવ ધરાવતી હોય તે સિવાય તે, રાજ્ય કમિશનર તરીકે નિમણૂક માટે પાત્ર થશે નહિ.
- (૩) રાજ્ય કમિશનરને ચૂકવવાપાત્ર પગાર અને ભથ્થાં તેમજ (પેન્શન, ગ્રેયુઈટી અને અન્ય નિવૃત્તિ લાભો સહિત) તેમની સેવાની અન્ય બોલીઓ અને શરતો, રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઠરાવવામાં આવે તેવા રહેશે.
- (૪) રાજ્ય સરકાર, રાજ્ય કમિશનરને તેના કાર્યો કરવામાં સહાય કરવા અને પોતાને જરૂરી જણાય તેટલા અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓ રાજ્ય કમિશનરને પૂરા પાડવા માટે જરૂરી અધિકારીઓ અને અન્ય કર્મચારીઓના પ્રકાર અને તેમની કક્ષા નિર્ધારિત કરશે.
- (૫) રાજ્ય કમિશનરને પૂરા પાડેલા અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓ, રાજ્ય કમિશનરની સામાન્ય દેખરેખ અને નિયંત્રણ હેઠળ પોતાના કાર્યો કરશે.
- (૬) અધિકારીઓ અને કર્મચારીઓના પગાર અને ભથ્થાં તેમજ તેમની સેવાની અન્ય શરતો, રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઠરાવવામાં આવે તેવી રહેશે.
- (૭) રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઠરાવવામાં આવે તેવી રીતે જુદા જુદા અશક્ત વર્ગમાંના તજજ્ઞોમાંથી આભાર - નિહારીકા રવિયા લીધેલા વધુમાં વધુ પાંચ સભ્યોની બનેલી સલાહકાર સમિતિ દ્વારા રાજ્ય કમિશનરને સહાય કરવામાં આવશે.

રાજ્ય કમિશનરના કાર્યો. ૮૦.

(૧) રાજ્ય કમિશનર-

- (ક) આપમેળે અથવા અન્યથા, આ અધિનિયમ સાથે અસંગત હોય તેવી, કોઈપણ કાયદાની જોગવાઈઓ અથવા નીતિ, કાર્યક્રમ અને કાર્યરીતિની ઓળખ કરશે અને જરૂરી સુધારાત્મક પગલાંની ભલામણ કરશે;
- (ખ) આપમેળે અથવા અન્યથા, જેના માટે રાજ્ય સરકાર સમુચિત સરકાર હોય તેવી બાબતોના સંબંધમાં અશક્ત વ્યક્તિઓના હકો તેમજ તેમને ઉપલબ્ધ સલામતીઓથી વંચિત રાખવા અંગેની તપાસ કરશે અને સુધારાત્મક પગલા માટે સમુચિત સત્તાધિકારીઓ પાસે લઈ જશે;
- (ગ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હકોના રક્ષણ માટે આ અધિનિયમ અથવા તત્સમયે અમલમાં હોય તેવા કોઈ કાયદાથી અથવા તે હેઠળ પૂરી પાડેલી સલામતીઓની સમીક્ષા કરશે અને તેના અસરકારક અમલીકરણ માટેના પગલાંની ભલામણ કરશે;
- (ઘ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હકોનો ઉપભોગ કરતાં અટકાવે તેવા પરિબળોની સમીક્ષા કરશે અને યોગ્ય ઉપાયાત્મક પગલાંની ભલામણ કરશે;
- (ચ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હકોના ક્ષેત્રમાં સંશોધન હાથ ધરીને તેને પ્રોત્સાહન આપશે;
- (છ) અશક્ત વ્યક્તિઓના હકોની જાગરૂકતા અને તેના રક્ષણ માટે ઉપલબ્ધ સલામતીઓને પ્રોત્સાહન આપશે;
- (જ) આ અધિનિયમની જોગવાઈઓના અમલીકરણનું અને અશક્ત વ્યક્તિઓ માટેની અભિપ્રેતયોજનાઓ, કાર્યક્રમોનું દેખરેખ નિયંત્રણ કરશે;
- (ઝ) અશક્ત વ્યક્તિઓના લાભ માટે રાજ્ય સરકારે ચૂકવેલા ફંડના ઉપયોગનું દેખરેખ નિયંત્રણ કરશે; અને
- (ઠ) રાજ્ય સરકાર સોંપે તેવા અન્ય કાર્યો કરશે.

રાજ્ય કમિશનરની ભલામણો પર સમુચિત સત્તાધિકારીઓના પગલાં બાબત. ૮૧.

રાજ્ય કમિશનર કલમ ૮૦ના ખંડ (ખ) અનુસાર સત્તાધિકારીને ભલામણ કરે ત્યારે, તે સત્તાધિકારીએ તે પર જરૂરી પગલાં લેવા જોઈશે અને ભલામણ મળ્યાની તારીખથી ત્રણ મહિનાની અંદર રાજ્ય કમિશનરને લીધેલા પગલાંની જાણ કરવી જોઈશે:

પરંતુ સત્તાધિકારી, ભલામણ સ્વીકારે નહિ ત્યારે તે, ત્રણ મહિનાની મુદતની અંદર રાજ્ય કમિશનરને અસ્વીકાર માટેના કારણો જણાવશે અને નારાજ થયેલી વ્યક્તિને પણ જાણ કરશે.

સન. ૧૯૦૮નો પમો

રાજ્યકમિશનરની સત્તા. ૮૨.

- (૧) રાજ્ય કમિશનરને, આ કલમ હેઠળના પોતાના કાર્યો કરવાના હેતુ માટે, નીચેની બાબતોના સંબંધમાં દાવાની અદાલતી કાર્યવાહી કરતી વખતે દીવાની કાર્યરીતિ અધિનિયમ, ૧૯૦૮ હેઠળ કોર્ટમાં નિહિત થયેલી હોય છે તેવી જ દીવાની કોર્ટની સત્તા રહેશે.

- (ક) સાક્ષીઓને હાજર રહેવા ફરમાવવું અને તેનો અમલ કરવો;
- (ખ) કોઈપણ દસ્તાવેજો પ્રગટ કરવા અને તેને રજૂ કરવા ફરમાવવું;
- (ગ) કોઈપણ કોર્ટ અથવા ઓફિસમાંથી કોઈ જાહેર રેકૉર્ડ અથવા તેની નકલ માંગવી;
- (ઘ) સોગંદનામાઓ પરના પુરાવા મેળવવા; અને
- (ચ) સાક્ષીઓ અથવા દસ્તાવેજોની તપાસ માટે કમિશન જારી કરવું.

(૨) રાજ્ય કમિશનર સમક્ષની દરેક કાર્યવાહી, ભારતીય દંડ અધિનિયમની કલમો ૧૯૩ અને ૨૨૮ના અર્થ મુજબ ન્યાયિક કાર્યવાહી ગણાશે અને રાજ્ય કમિશનરોને, ફોજદારી કાર્યરીતિ અધિનિયમ, ૧૯૭૩ની કલમ ૧૯૫ અને તેના પ્રકરણ ૨૬ના હેતુઓ માટે દીવાની કોર્ટ તરીકે ગણવા જોઈશે.

મુખ્ય કમિશનર દ્વારા વાર્ષિક અહેવાલ અને ખાસ અહેવાલ.૮૩.

- (૧) રાજ્ય કમિશનર, રાજ્ય સરકારને વાર્ષિક અહેવાલ મોકલશે અને કોઈપણ સમયે કોઈપણ બાબત પરનો ખાસ અહેવાલો મોકલી શકશે, જે (બાબત)તેમના અભિપ્રાય મુજબ એવી તાકીદની અથવા મહત્વની હોય કે તેને, વાર્ષિક અહેવાલ રજૂ ન થાય ત્યાં સુધી મોકૂફ રાખવી જોઈશે નહિ.
- (૨) રાજ્ય સરકાર, વિધાનમંડળ બે ગૃહોનું બનેલું હોય ત્યારે રાજ્ય વિધાનમંડળના દરેક ગૃહ સમક્ષ અથવા તેવું વિધાનમંડળ એક ગૃહનું બનેલું હોય ત્યારે તે ગૃહ સમક્ષ રાજ્ય કમિશનરની ભલામણો પર લીધેલા અથવા લેવા ધારેલા પગલાંની તેમજ ભલામણો, કોઈ હોય તો તેના અસ્વીકાર માટેના કારણોની યાદી સાથે અશક્ત વ્યક્તિઓ માટેના રાજ્ય કમિશનરનો વાર્ષિક અહેવાલ અને ખાસ અહેવાલો મૂકાવડાવશે.
- (૩) રાજ્ય સરકાર દ્વારા ઠરાવવામાં આવે તેવા નમૂનામાં, તેવી રીતે અને તેવી વિગતો સમાવતો વાર્ષિક અહેવાલ અને ખાસ અહેવાલો તૈયાર કરવો જોઈશે.